
La identitat de la dona àrab des de la igualtat de les diferències

Lena de Botton, Norma Checa, Sandra Martin i Nardi Gómez¹

Resum: La present proposta pretén aproximar-se a la identitat de la dona àrab des del concepte d'igualtat de diferències. No pot existir igualtat sense diferència i a la inversa. La dona àrab està defensant valors de llibertat, democràcia i igualtat sense renunciar a la seva identitat. Hi ha dones àrabs que porten el vel i contràriament als estereotips més estesos, no estan fanatitzades ni es troben sotmeses als seus marits. Es tracta de dones que han decidit portar el vel lliurement i que lluiten per aconseguir la igualtat. Més enllà del debat *vel sí/no* el que és significatiu és que les dones àrabs puguin decidir lliurement i participar en termes d'igualtat sense veure's obligades a renunciar a la seva identitat. Des de la igualtat de diferències proposem lluitar contra el racisme i la xenofòbia, contra els estereotips originats pel desconeixement i la desconfiança, a favor de la igualtat i la convivència pacífica i enriquidora entre cultures. Els valors democràtics també es defensen des de la identitat àrab, es porti vel o no. El projecte *Transforming social exclusion connected with local associations into non-discriminatory participation*, projecte coordinat per CREA, té com a objectiu determinar quins factors exclouen alguns sectors de la població de la participació activa en els moviments associatius de base, i a més de detectar les barreres a la participació tracta d'identificar els elements transformadors que poden superar-les. Evitar l'exclusió social de les minories ètniques és una manera de trencar estereotips, falses idees i prevenir el racisme.

¹ Lena de Botton és sociòloga i coordinadora del Centre d'Estudis Àrabs a CREA; Norma Checa és estudiant de sociologia i membre de CREA; Sandra Martin és estudiant de sociologia; Nardi Gómez és doctoranda en Sociologia i becària d'investigació del Dept. de Teoria Sociològica, Filosofia del Dret i Metodologia de les Ciències Socials de la UB.

1. Introducció

De totes les cultures que estan convertint la nostra societat en multicultural, de cap es parla tant com d'aquelles que provenen dels països àrabs, i sobretot d'aquelles que provenen del Marroc. De fet, per a una majoria sembla que siguin gairebé els únics immigrants visibles, tot i que aquesta visibilitat no es correspon amb el seu nombre (és més gran la comunitat llatinoamericana); no obstant això, és sobretot d'ells de qui es parla més quan es tracta el tema de la immigració. Les diferències culturals, lingüístiques o religioses semblen majors amb aquesta comunitat.

Tot i això, aquest creixement no ha estat acompanyat d'una actitud de respecte vers els i les àrabs. El recel que existeix es deu, en part, al desconeixement que existeix, així com a la pervivència de certs prejudicis i estereotips que es tradueix en el concepte de *moro* (masclista, mentider, o fanàtic) que es deriven de les històriques relacions entre Espanya i Marroc. Tot això s'aguditza a través de la difusió de tota una sèrie de notícies negatives sobre les pateres, el procés de regularització, els menors del Raval o la demanda de mesquites per citar alguns exemples, i on l'expressió més violenta d'aquest rebuig es manifesta en brots xenòfobs com El Ejido, Terrassa, Vilassar de Mar, Lepe o Barcelona, entre altres.

La pervivència de totes aquestes imatges estereotipades es poden anomenar, tal com ho feien Schütz & Luckman (1977), *tipificacions* perquè segons aquests autors, les persones tot sovint tenim tipificacions de la realitat. Afirmen que el sentit subjectiu depèn de l'experiència de la vida i de la consciència. Les interpretacions que es fan de la cultura àrab, haurien d'estar basades en el coneixement real i la informació, al més acurada possible, sobre les formes culturals, socials i tradicionals d'aquesta. Per tal d'aconseguir aquest objectiu es fa necessari escoltar les veus de totes aquelles comunitats discriminades.

La confusió existent entre Islam, integrisme, marginalitat i terrorisme resulta còmode i útil per a defensar polítiques assimilacionistes al nord. La dona àrab pateix, com a dona i com a àrab, una discriminació doble. No solament s'enfronta a les desigualtats derivades de la seva condició femenina sinó també a aquelles desigualtats derivades de la seva pertinença a un col·lectiu tradicionalment exclòs dels processos de participació i presa de decisions.

Des d'aquesta comunicació es tractarà el tema de la identitat de la dona àrab i musulmana a partir del concepte d'*igualtat de les diferències* (Flecha 1997). Des d'aquesta perspectiva, afirmem que la dona

àrab pot defensar valors de democràcia i llibertat sense renunciar a la seva pròpia identitat i ho apliquem a un exemple concret, el del *Hiyab*² o vel, pràctica cultural que tants debats ha suscitat. Darrere el vel, no s'hi amaga necessàriament una dona musulmana sotmesa, sinó que hi trobem dones molt diferents, entre elles aquelles dones que estan defensant la igualtat de gèneres i que ho estan fent des d'una identitat pròpia en la qual el vel posa de manifest el respecte a unes normes religioses, a uns valors culturals o al context social d'una comunitat. Sense negar les desigualtats socials que existeixen també en el món arabomusulmà, sorgeixen grups socials, en aquest cas de dones àrabs que estan lluitant per la igualtat de gèneres.

En aquest sentit, reivindiquen que es reconegui la seva identitat. No obstant això, les especificitats culturals no poden desvincular-se del principi d'igualtat per garantir que tota persona tingui la possibilitat d'adquirir les competències necessàries dins l'actual societat. En aquest sentit projectes europeus que estan lluitant contra l'exclusió social com el projecte europeu *Transforming social exclusion connected with local associations into non discriminatory participation* (CREA 1999-2000), aposten pel reconeixement de totes aquelles cultures minoritàries des del principi d'igualtat de les diferències. Per aquesta raó, en la nostra comunicació exposarem també els principals objectius i les línies de treball de l'esmentat projecte.

2. La veu de la dona arabomusulmana

Els motius pels quals una dona es posa el Hiyab, siguin intel·lectuals, religiosos o entre altres nacionalistes, i fins i tot les diferències estètiques existents entre ells ens permetrà descobrir dones molt diverses entre si. No existeix una única identitat àrab o musulmana, en aquest cas concret del vel, la mateixa pràctica cultural es revesteix d'una simbologia diferent segons la dona que el porta. Per tant, en les societats àrabs i islàmiques existeix tanta diversitat d'idees i posicions com en qualsevol altra comunitat.

La democràcia es pot defensar també des de l'Islam i des de la cultura àrab. És insostenible identificar l'Islam com el causant directe de les desigualtats. L'Islam, com qualsevol sistema de valors, es converteix en allò que les persones volen que sigui. És constantment reinterpretat i, per tant, es pot orientar vers una modernització i democratització de la societat.

² El *hiyab* es podria traduir com a vel tot i ser un concepte d'enorme complexitat.

A través del *Hiyab*, un dels elements característics de la cultura mediterrània i més específicament de la comunitat àrab o islàmica, proposem analitzar la situació de la dona àrab. El vel, pel fet de ser una pràctica que ha suscitat intensos debats en el si dels països occidentals, ens servirà com a pretext per provar la insostenibilitat de la imatge estereotipada que es manté sobre la dona àrab o islàmica, que pateix una situació de doble exclusió (ser dona i ser àrab). En aquest sentit, aquesta dona està essent silenciada a través del manteniment de les imatges tipificades que existeixen sobre ella.

El manteniment d'aquests estereotips, com a dona sotmesa per l'home, es consolida en les nostres societats a través de l'oposició de dues imatges. Per un costat, es mostra una dona que accepta els rols tradicionals de gènere (ser només mare i esposa) i per l'altre, ens trobem amb una dona antiislàmica que defensa la modernitat només a través de formes occidentals³ (Burgat 1996).

Això no obstant, la ribera nord del mediterrani acostuma a ignorar una tercera dona que es reafirma en la seva identitat àrab e islàmica, alhora que defensa valors típics de la modernitat. En aquest sentit, reprentent la qüestió del *Hiyab*, són dones que han optat lliurement per portar-lo. És així com dones de diferents cultures poden estar defensant els mateixos interessos. És a dir, des de formes distintes poden estar lluitant pels mateixos interessos com és la igualtat educativa, participació en els debats de la vida pública, accés igualitari en l'àmbit professional o reconeixement social.

Amb l'objectiu d'incorporar les veus de les dones, i més en general la de les altres cultures, s'està desenvolupant el projecte *Transforming social exclusion connected with local associations into non-discriminatory participation*. Aquest projecte s'emmarca dins els programes i accions de la DG V de la Comissió Europea dirigits vers l'àmbit social i del treball. Parteix de la premissa que les associacions són instruments essencials per a la canalització de les demandes dels diferents sectors de la població. En aquest sentit, s'ha analitzat la participació de les persones en aquestes associacions des d'una metodologia comunicativa, és a dir, una metodologia que trenca amb la tradicional divisió: investigador com a subjecte i, investigat com a objecte. La veu dels *investigats* és fonamental en el projecte. D'aquesta forma s'incorpora en la recerca la veu de les dones.

³ Només hem de pensar en llibres com *No sense la meva filla* per exemplificar aquesta darrera idea.

Com a resultat de la recerca s'ha comprovat que les dones, quan entren en una associació que funciona democràticament (on la seva veu és tinguda en compte), hi participen activament a tots els nivells. Aquesta possibilitat d'implicar-se i de participar, influeix de forma molt positiva en la vida social i privada d'aquestes dones. Això és així perquè les dones, incloent les àrabs, tenen la capacitat de canviar les coses, transformar les seves vides, tant l'àmbit privat com el públic. El que necessiten és trobar espais oberts a la paraula i a la participació.

Malgrat tot, tota dona que porta el vel (al marge de les seves motivacions) és presentada a Occident com a víctima de la violència islamista. Si bé en determinats moments, líders polítics han silenciats i han utilitzat les dones com a mecanismes polítics, el vel també ha estat expressió d'aquelles dones que tot i sent musulmanes defensen activament la modernitat. Per tant, el vel manifesta situacions socials i polítiques molt diferents entre si. Es pot distingir per tant un vel utilitzat com a política d'estat i un altre que manifesta una opció conscient i voluntària de les dones.

No s'ha de perdre de vista que tant el fet d'obligar una dona a portar el vel com prohibir-li-ho amaguen la mateixa postura: el no respecte a l'opció escollida per una dona que és autònoma, independent i sobirana de si mateixa. En aquest sentit, a grans trets, emergeixen dos tipus de vel, un polític i un altre personal

El *vel polític* és aquell tipus de vel que respon a la política d'estat, a interessos que no són els de les dones àrabs. És un vel que no sols no cobreix el rostre de la dona àrab sinó que li silencia la veu, envaint la seva autonomia i capacitat de decisió. El vel polític es manifesta de formes distintes: tant en el fet d'obligar les dones àrabs i musulmanes a portar el vel per anar a la classe o a la universitat com quan es prohibeix a aquestes dones d'utilitzar-lo. En ambdós casos, ningú ha tingut en compte la veu d'aquestes dones, què és el que volen fer, què pensen o per què volen portar aquest vel.

Els polítics que defensen aquest tipus de vel acaben per justificar la situació de desigualtat en què es veuen sotmeses les dones. No els interessa realment que aquestes dones vagin a l'escola o no. Mentre que a l'Afganistan – la situació de la qual tots ja coneixem – la dona àrab esdevé invisible a través de la imposició d'una interpretació determinada de l'Islam, a Istanbul es prohibeix l'entrada als recintes universitaris d'aquelles dones que opten per portar el vel. També hi ha el cas francès, on a algunes nenes se'ls planteja el dilema d'escollir també entre la seva educació o la seva identitat. En ambdós casos, ¿on resta el dret a l'educació, a decidir sobre si mateixa i a no veure's

condicionada per decisions polítiques que atempten contra els seus drets?

Es pot parlar tanmateix d'un altre tipus de vel, el *vel personal*, que neix d'una lliure decisió de la dona on no se silencia la seva veu i les seves reivindicacions vers la igualtat educativa, professional, iniciativa de participació i reconeixement social. Tot i que els motius que la porten a dur el vel són diversos (religiosos, intel·lectuals, culturals, nacionalistes, etc.) tots ells dibuixen a una dona sobirana de si mateixa.

Quan ens aproximem a la pràctica del vel no podem obviar que es tracta d'una pràctica cultural que dins de les comunitats àrabs i musulmanes tenen múltiples significats, lligats a una pràctica religiosa però també a valors culturals que tenen una vinculació amb una determinada forma d'entendre la nuesa.

Per tant sota la cultura araboislàmica també es poden donar processos de democratització; l'Islam per tant no origina les desigualtats sinó que com qualsevol altre sistema de valors pot ser i és interpretat constantment. Segons Samir Naïr, els textos no canvien (en referència a la Sharia⁴), el que varia és la mirada que es dirigeix sobre ells (Naïr 1995).

3. Binomi igualtat i diferència

Des del principi de la igualtat de diferències, incorpora en el seu si dos conceptes que aparentment semblen contradictoris – la igualtat/la diferència – però que són interdependents, estan lligats l'un amb l'altre. Aquesta és la base fonamental per tal de transformar les actituds excloents en una convivència multicultural basada en el diàleg igualitari. En aquest sentit veiem que s'han de superar tant les postures que posen l'èmfasi en la diferència (des del relativisme) com les que el posen en la igualtat que no recull la diversitat cultural i per tant porta a una homogeneïtzació (postures etnocèntriques).

Si desvinculem de la diferència el valor de la igualtat podem justificar situacions en què, per exemple, es troben moltes dones marroquines analfabetes que viuen a les zones rurals⁵. Es parteix de la

⁴ La Sharia es compon pel Q'uran (la revelació), la Sunna (les tradicions) i el fiq (dret islàmic que regula les qüestions més personals).

⁵ Segons Fatima Mernissi, sociòloga marroquí, les taxes d'analfabetisme femení a les zones rurals afecta a un 90% de les dones.

premissa que el seu analfabetisme és propi de la seva cultura i no d'una determinada situació socioeconòmica. En aquest sentit plantejaments relativistes no proposarien cap intervenció educativa per oferir les mateixes oportunitats a aquestes dones. S'oposarien a la idea d'establir un diàleg igualitari per superar conjuntament les desigualtats, ja que consideren que són cultures *massa diferents* per comprendre-la des de fora i per tant la denúncia d'aquestes situacions són un sinònim d'imposició cultural. No considera que sigui possible el diàleg ni el consens d'unes normes mínimes de convivència entre tots i totes. Es justifica així una situació de desigualtat que exclou aquestes dones de la Societat de la Informació.

De forma paral·lela, des de l'etnocentrisme es proposaria una homogeneïtzació de totes aquelles cultures considerades inferiors, com és l'àrab. I per tant, identificaria la modernització únicament des de les formes occidentals però mai considera que aquesta democratització de la societat passa pel respecte igualitari de totes les identitats. En aquest sentit, sobre la base d'una mal entesa igualtat, es prohibiria l'ús del vel en considerar aquesta pràctica com la manifestació explícita de la submissió de la dona àrab i musulmana pels seus homes, però en cap moment s'escoltaran les dones àrabs. No pren en consideració la possibilitat que la modernitat i la igualtat es poden defensar des de formes diverses.

Des de la *igualtat de diferències*, la diversitat cultural quedarà reflectida en la societat a través del consens d'unes normes mínimes de convivència que respectaran el dret igualitari que tenen totes les cultures de viure en la seva especificitat. Per tant una dona àrab no perd la seva identitat si utilitza l'ordinador. En aquest sentit considerem que les cultures són dinàmiques i l'intercanvi amb altres cultures no significa l'aculturació si la relació entre els diferents grups es basa en un diàleg igualitari. Parlem, doncs, del mestissatge cultural on cap cultura podria sobreviure a l'Europa actual sense la comunicació amb les altres (amb el desenvolupament, d'aquesta forma, de nous components que no existien prèviament en cap d'aquestes cultures).

En definitiva, des de la igualtat de diferències es defensa que totes les dones podem participar en un diàleg igualitari des de la perspectiva que totes les cultures i totes les dones podem participar en un diàleg igualitari des de la nostra pròpia identitat. Una dona àrab pot defensar, i de fet existeixen moltes dones que ja ho estan fent, valors democràtics i moderns independentment de si porta vel o no.

Projectes com el de *Transforming social exclusion connected with local associations into non-discriminatory participation* (CREA 1999-2000) es-

tan dirigits precisament a aquest objectiu, a la incorporació de totes les veus. En aquest sentit, la necessitat d'identificar les barreres a la participació social de les dones, i també dels homes, tradicionalment exclosos, resulta òbvia. Es tracta d'obrir vies a aquesta participació per tal d'aconseguir una societat millor, més justa i igualitària entre tots i totes.

Conclusions

El discurs feminista occidental etnocèntric, necessita escoltar també allò que diversos grups de dones àrabs estan dient. Sense negar que dins la cultura àrab també existeixen desigualtats, hem de superar la visió d'una dona àrab submisa, sotmesa a l'Islam i a l'home.

Si s'escolten totes aquelles veus silenciades pel discurs dominant es pot observar com per exemple en el si de la comunitat àrab també sorgeixen dones que estan defensant els mateixos principis i mantenen els mateixos interessos que moltes dones europees (com el dret a una educació igualitària o la participació en el debats de la vida pública). Pretenen demostrar que a través de la seva identitat també es poden potenciar processos vers la modernització de la societat i denuncien la identificació de certs valors universals amb formes occidentals.

Dones de cultures diferents podem intercanviar experiències i treballar juntes per objectius comuns i enriquir-nos mútuament sense que això signifiqui ni homogeneïtzació ni assimilació cultural. Però per tal que es generi aquesta situació és necessari que totes les dones puguin participar en condicions d'igualtat. Per tant el mestissatge entre cultures, des de bases igualitàries, no implica la pèrdua d'identitat sinó que deriva en un enriquiment mutu, transformant els elements negatius de qualsevol cultura en majors igualtats.

A través del diàleg entre diferents cultures es pot superar la desigualtat de gèneres, per exemple en el tema de la violència domèstica. Pot semblar, si ho veiem com una tipificació excloent de la cultura àrab, que en determinats casos la violència domèstica pot ser un element tradicional en la seva cultura. Això, no solament no és cert, sinó que les mateixes dones àrabs ho han criticat i ho han denunciat com un estereotip. La violència domèstica és un problema real per a moltes dones arreu del món. És mitjançant un diàleg entre les diferents dones de les diferents cultures com es pot abordar aquest problema i aconseguir trobar noves formes de solidaritat envers totes les dones que el pateixen.

A través del diàleg entre cultures les dones poden descobrir noves formes de coordinar les seves accions, de crear nous espais per a la participació i la gestió dels seus propis projectes educatius i culturals.

Fent realitat el principi de la igualtat de diferències, també fem real la possibilitat de conviure juntes persones de diferents cultures; fent realitat la convivència multicultural estem transformant les dificultats en possibilitats (Freire 1997) de les dones àrabs.

Bibliografia

- BURGAT, F. 1996. *El islamismo cara a cara*. Barcelona: Bellaterra 2000.
- CREA (1999-2000). *Transforming social exclusion connected with local associations into non discriminatory participation*. DG V. European Community
- FLECHA, R. 1995. *Racismo: No gracias. Ni moderno, ni postmoderno*. Barcelona: El Roure.
- FREIRE, P. 1997. *A la sombra de este árbol*. Barcelona: El Roure.
- FLECHA, R. 1997. *Compartiendo palabras. El aprendizaje de las personas adultas a través del diálogo*. Barcelona: Paidós.
- MERNISSI, F. 1993. *El poder olvidado. Las mujeres ante un Islam en cambio*. Barcelona: Icaria-Antrazyt.
- NAÏR, S. 1995. *Mediterráneo hoy. Entre el diálogo y el rechazo*. Barcelona: Icaria-Antrazyt.
- SCHÜTZ, A. & LUCKMAN, T. 1977. *Las estructuras del mundo de la vida*. Buenos Aires Amorrotu.

